

A fővárosi gyermekkönyvtári hálózat kialakulása

A közművelődési könyvtári hálózatok fejlődése újabb és újabb problémákat vet fel. Ilyen volt a közelmúltban a szabadpolc-rendszer is, amelynek bevezetését kísérletek, viták tömege előzte meg és kísérte. Ilyen új kérdésként jelentkezik most a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár számára az önálló gyermekkönyvtári hálózat kialakulása, a felnőttek illetve a gyermekek könyvtárainak külön hálózattá válása is. A könyvtári fejlődés szempontjából ez sem kis jelentőségű probléma, és ha nem is támaszt olyan éles vitákat, mint amelyek a szabadpolc-rendszer körül zajlottak, itt szintén még sok minden szorul tisztázásra.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában jelenleg 102 könyvtári egység működik. Ezek között egyelőre viszonylag kevés, csupán 10 olyan könyvtár található, amely vagy csak felnőtteknek, vagy csak gyermekeknek kölcsönöz. A kerületi könyvtárak között igen sok van, amelyben a felnőtt- és a gyermekrészleg teljesen elkülönülten működik; gyakran külön épületben, de legalábbis a felnőtt részlegtől fallal elválasztott helyiségben. Ez ugyan még nem teszi a gyermekrészleget teljesen önállóvá — hiszen mind személyzete, mind könyvvállománya a kerületi könyvtárhoz tartozik —, de helyi különállása már megadja a lehetőséget a későbbi teljes különválasztásra. E különálló gyermekrészlegek a nagyobb könyvtárak közül valók, így legalkalmasabbak arra, hogy önálló gyermekkönyvtárrá fejlesszék őket. Péleg közülük kerülnek ki — az újonnan alapítottak mellett — az önállósítandó gyermekkönyvtárak. A különálló gyermekrészleg egyébként ugyanúgy könyvtári egységként szerepel — országos viszonylatban is* — mint a fiókkönyvtár. Mindkettő a

kerületi könyvtár tartozéka, de külön helyiségben működik. A különálló gyermekrészleg tehát átmeneti formát képvisel a felnőtt-részleggel közös helyiségben elhelyezett gyermekrészleg és az önálló gyermekkönyvtár között.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár teljes hálózata 1962. december 31-én a következő könyvtári egységekből állott:

	Fel- nőtt	„Ve- gyes”	Gyer- mek	Ösz- sze- sen
	könyvtárak			
Kerületi könyvtárak	6	20	4	30
Különálló részlegek	18	—	18	36
Fiókkönyvtárak	1	34	1	36
Együtt	25	54	23	102

A „vegyes” könyvtárak, amelyek a könyvtárak számában 55%-kal részesülnek, többségükben a legelmaradottabb, legkisebb könyvtárak. Ezt a típust az ide tartozó — főleg a külső kerületekben elhelyezkedő — 20 kerületi könyvtár mellett a kicsiny, a hétnek csak egy részében kölcsönző fiókkönyvtárak képviselik. Azok a nagyobb kerületi könyvtárak, amelyekben a két részleg még közös helyiségben működik, fokozatosan elköltöztetik gyermekrészlegüket részben azért is, hogy felnőtt-részlegük fejlődéséhez nagyobb terület álljon rendelkezésre. (Például ez történt 1963-ban a 14-es és 41-es könyvtár gyermekrészlegével.) A „vegyes” könyvtárak tehát mindinkább azokat a külkerületi fiókokat jelentik, amelyek egy-egy ritkán lakott negyed lakosságának helyi ellátását szolgálják. Ezekben kis méretük miatt nehezebben különíthető el a felnőtteknek és a gyermekeknek való kölcsönzés. Ahol azonban erre lehetőség adódik, szintén külön felnőtt- és gyermekfiókok létesítésére törekszik a fővárosi hálózat. (Máris működik egy felnőtt- és egy gyermekfiók.) A fentiekből következik, hogy a „vegyes” könyvtárak száma és aránya állandó csökkenést mutat.

A GYERMEKKÖNYVTÁRI HÁLÓZAT FEJLŐDÉSE

A könyvtár első igazgatója, Szabó Ervin nagy súlyt helyezett az általa kiépített hálózat gyermekkönyvtári funkciójára. Az ő idejében létrehozott gyermekrészlegek anyagi ellátása nem maradt a felnőtt-részlegeké mögött. A Horthy-időszakban azonban nem fejlesztették a

Könyvtári könyvek

bekötése a legjobb kivitelben, a legjobb minőségben, a legrövidebb határidővel

KUN ZOLTÁN

könyvtári könyvek bekötésére specializált könyvkötészetében.

EGER, Alkotmány u. 7. Tel.: 16-30

gyermekrészlegeket, és még kevésbé mutatkozott törekvés önálló gyermekkönyvtárak létesítésére. Egyetlen gyermekkönyvtár alakult ebben a korszakban — az is a könyvtár vezetőinek akarata ellenére —, a 14-es számú „ifjúsági és gyermekkönyvtár”. Ez hosszú évekig az 1. sz. könyvtár gyermekrészlegeként működött, 1917-től 1921-ig a Királyi Pál u. 14. számú ház emeletén. (A felnőtt részleg a földszinten volt.) 1921-ben a reakciós Wolff-párt egyszerűen lefoglalta az emeleti helyiséget pártklubnak, és kiszorította onnan a gyermekrészleget, amely kénytelen volt elköltözni — mégpedig elég távolra, a régi képviselőház épületébe —, s így szükségből vált önálló gyermekkönyvtárrá. A két világháború között működő 13 kerületi könyvtár közül ezenkívül még 6 rendelkezett gyermekrészleggel, a többi csak felnőtteknek kölcsönzött.

A felszabadulás után alakult könyvtárak — néhány kivétellel — „vegyes” könyvtárként jöttek létre; a 14-es könyvtár is hamarosan ilyené alakult, amennyiben felnőtt részleget kapott. Ekkor alakult ki a könyvtárosokban az a szemlélet — mely csak a legújabb időkben változott meg —, hogy a kerületi könyvtár felnőtt- és gyermekrészlege együttesen képez egy egészet. Ennek az elméletnek a szülője részben a kényszerűség volt, amely a súlyos lakáshiány és a szigorú takarékoság miatt abban az időszakban általában igénytelenebb megoldásokat keresett. Ez nemcsak a felnőtt- és a gyermekrészlegek összezsúfolásában mutatkozott meg, hanem az újonnan létrehozott könyvtárak megjelenésében is.

A fejlődés későbbi szakaszában — az 50-es években, de különösen 1956 után — a kulturális forradalom a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár olvasóforgalmát is sokszorosára emelte. Például a könyvtár beiratkozott olvasóinak száma az 1951-es 77 ezerről 1960-ra 115, 1962-re pedig 153 ezerre emelkedett. A megnövekedett forgalom szétfeszítette a könyvtár kereteit. Sok kerületi könyvtár helyisége elégtelennek bizonyult a nagyobb forgalom lebonyolítására, és hogy mind a felnőtt-, mind pedig a gyermekkönyvtár zavartalanul dolgozhasson, a gyermekkönyvtárt külön kellett költöztetni. A sokszorosára növekedett gyermekkönyvtári forgalom megkövetelte a módszertani irányítás szélesítését is, s a kerületi könyvtárak osztályán előbb egy, majd két könyvtáros kapta feladatul a gyermekkönyvtárakkal való foglalkozást.

A gyermekkönyvtárügy továbbfejlesztése tette sürgető feladattá egy, fővárosi színvonalon is figyelemre méltó, reprezentatív gyermekkönyvtár létrehozását: az 1. számú önálló gyermekkönyvtár 1961-ben létesült. A 2. számú önálló gyermek-

könyvtár ugyanebben az évben — időrendileg az 1-es könyvtárat meg is előzve — született meg. 1962 első felében megalakult a 3., majd az év végén a 4. önálló gyermekkönyvtár is. 1963-ban további 7—8 önálló gyermekkönyvtár nyílt, és részben önállóvá válik a kerületi könyvtártól való leválasztás révén.

KÜLÖNÁLLÓ GYERMEKRÉSZLEGBŐL ÖNÁLLÓ GYERMEKKÖNYVTÁR

Az önálló gyermekkönyvtárak rövid működésük során máris bebizonyították — nem is szólva a külföldi tapasztalatokról —, hogy sokkal eredményesebben szolgálják a gyermekek könyvtári ellátását, mint a gyermekrészlegek. Jelenleg a kérdésnek csupán szervezeti vonatkozásaival foglalkozunk — s ezért nem térünk ki részletesen a gyermekkönyvtárak érdemi munkájára —, mégis legalább érinteni szeretnénk az önálló gyermekkönyvtárak előnyeit s ezek okait. A felnőtt- és a gyermekrészleg közös vezetése óhatatlanul a nagyobb olvasótáborral és könyvtárossal rendelkező felnőtt-részlegeknek kedvez. Ez mindenekelőtt a gyermekrészleg rosszabb könyvtárosi ellátásában nyilvánul meg: egy-egy gyermekkönyvtárosra összehasonlíthatatlanul több olvasó jut, mint a felnőtt részlegekben dolgozó kollégáira. Hátrányosabban alakul a gyermekrészlegek nyitvatartási ideje is, mivel kevesebb könyvtáros dolgozik bennük. A beszerzésben ma már általában érvényesül az a központi irányelv, hogy a gyermekkönyvek vásárlására fordított összeg a teljes vásárlási keret 30%-át érje el. Ez körülbelül meg is felel a helyes arányoknak. A könyvtárvezető azonban, aki elsősorban a felnőttek irodalmában járatos, igen kevés segítséget nyújthat a gyermekkönyvtárosnak a beszerzéshez. Hasonlóképpen kevés támogatást nyújthat a vezető a gyermekrészleg olvasószolgálatának fejlesztéséhez, a kiállítások, a csoportos foglalkozások rendezéséhez stb. is. A gyermekkönyvtáros a kerületi könyvtárvezetőre tehát munkájának legnagyobb részében alig támaszkodhat. Elsősorban a központ gyermekkönyvtári szakembereitől várhat segítséget, ez azonban még jobban sürgeti azt az igényt, hogy a gyermekrészleg váljék külön a kerületi könyvtártól.

Az önálló gyermekkönyvtárban a gyermekkönyvtárosok jobban elmélyülhetnek a sajátos gyermekkönyvtári munkában; az olvasószolgálat és a könyvpropaganda jobban alkalmazkodhat a gyermekolvasók különleges igényeihez. Találnak időt a kísérletekhez is. Az önálló gyermekkönyvtárakban ezért a gyermekolvasók jobban otthon érzik magukat, s itt a jobb eredmények elérése is természetes.

Az önálló gyermekkönyvtárak előnyös voltának egyik legjellemzőbb mutatója könyvállományuk magasabb színvonalú kihasználtsága. Közismert dolog e könyvtárak nagy népszerűsége és gyermekolvasók aránytalanul magas száma. Az önálló gyermekkönyvtárak könyvállományát ezért sokkal jobban kihasználják, mint a gyermekrészlegekét. Az 1962-ben egész esztendőben működő 1. és 2. számú gyermekkönyvtárban 1000 könyvre 245 beiratkozott olvasó esett, míg a gyermekrészlegek állományának ugyanannyi kötetére sokkal kevesebb: csak 158 fő. Még a három legnagyobb, 7000 kötet feletti könyvállománnyal rendelkező önálló gyermekrészlegben sem magasabb az 1000 kötetre eső arány 161 beiratkozott olvasónál.

Az önálló gyermekkönyvtárak ellátottsága előnyösebb, mint a részlegeké. Ez eredményesebbé teszi munkájukat is. Ha tehát arra akarunk törekedni, hogy a mainál nagyobb mértékben vonjuk be a főváros gyermekeit a könyvtár olvasótáborába, minél több önálló gyer-

mekkönyvtár létesítésére kell törekednünk.

Természetesen ellenvetések is hangzottak el az önállósítással kapcsolatban. Ezek szerint a felnőtt- és a gyermekrészlegek együttesen képviselnek *egyetlen* könyvtári egységet, s ezért a különálló gyermekrészlegek önálló könyvtárrá fejlesztése nem helyes. Az ellenvetések azonban a gyermekkönyvtárak önálló problémáinak felismerése után gyengültek, és ma már maguk a kerületi könyvtárvezetők kérik gyermekrészlegeik leválasztását.

A gyermekkönyvtári rendszer tehát a következő (az egyszerűbbtől az önálló könyvtár felé haladva): a „vegyes” könyvtárakban működő gyermekrészlegek, különálló gyermekrészlegek, önálló gyermekkönyvtárak.

Régi könyvtáros tapasztalat szerint a könyvvel való ellátottság arányos a könyvtár olvasó- és könyvforgalmával. Az alábbiakban a különböző gyermekkönyvtár-típusonként azt vizsgáljuk meg, hogyan oszlik meg bennük — 1962 végén — a beiratkozott olvasók létszáma:

Típus	Könyvállomány (kötetben)		Beiratkozott olvasó	
	összesen	1 könyvtárra jut átlagosan	összesen	1 könyvtárra jut átlagosan
Önálló gyermekkönyvtárakban	33 004	10 034*	6 475*	2 158*
Különálló gyermekrészlegekben	105 709	5 873	16 708	928
„Vegyes” könyvtári gyermekrészlegekben	79 583	3 979	12 651	633
Fiókkönyvtárakban	18 837	538	5 282	150
Együtt	237 133	3 080	41 116	521

* A 4. számú gyermekkönyvtár nélkül

Kitűnik tehát, hogy a különálló gyermekrészlegek nemcsak könyvállományuk nagyságánál, hanem a beiratkozott olvasók számánál fogva is középső helyet foglalnak el — átmenetet képviselnek — a legnagyobb és legforgalmasabb önálló gyermekkönyvtárak és a „vegyes” könyvtárak kisebb gyermekrészlegei között. Nyilvánvaló tehát, hogy a különálló gyermekrészlegek elsősorban alkalmasak az önálló gyermekkönyvtárrá fejlesztésre.

De ez nemcsak méreteik következtében kézenfekvő. A külön helyiségben való elhelyezés megadja a teljes különválasztás előfeltételét: az önálló leltárkönyv felfektetését is. S a külön helyiségben, külön leltárral rendelkező gyermekrészleg önállósítást — az önálló gyermekkönyvtárnak szükséges személyi és

tárgyi feltételek biztosítása mellett is — sokkal kisebb áldozatokkal lehet megvalósítani, mint új könyvtárak létesítését.

A gyermekkönyvtárak széles hálózatának kifejlesztése természetesen a könyvtárfejlesztési tevékenység e tekintetben való tervszerűségét is megköveteli. Tudatosan kerülni kell az önálló felnőtt- és gyermekkönyvtárak alapítását. Ezt a fejlesztési politikát teszi lehetővé a FSZEK 18 különálló gyermekrészlege azzal, hogy rájuk támaszkodva az 1963-ra tervezett 2 új önálló gyermekkönyvtár helyett 7–8 létesíthető, ugyanis közülük 5–6 a különálló gyermekrészlegek leválasztása útján valósul meg.

Tolnai György